

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ СПІВРОБІТНИЦТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ У СФЕРІ ТУРИЗМУ

У сучасних умовах однією з пріоритетних, найбільш динамічно прогресуючих та високорентабельних галузей господарювання є туризм. Його розвиток чинить важливий вплив на економічне зростання, зменшення безробіття, вдосконалення ринкової та соціальної інфраструктури, забезпечення стабільності валютного курсу, поліпшення платіжного балансу країни, наповнення державного та місцевих бюджетів. Крім того, туризм виконує важливі суспільно-політичні та культурні функції, сприяє розвитку духовного потенціалу нації, збереженню історико-культурної спадщини. Тому Україні важливо знайти своє місце у світовій та європейській туристичній індустрії, що дозволить сформувати позитивний імідж на світовій арені й отримати якомога більшу частку доходів від участі у міжнародних туристичних відносинах.

Нині наша держава розвиває міжнародне туристичне співробітництво у рамках багатьох організацій і об'єднань, серед яких важливу роль відіграє Європейський Союз. Географічне розташування, природно-ресурсний потенціал та історично-культурна спадщина надають Україні сприятливі можливості для співпраці із сусідніми державами і зокрема країнами-членами ЄС. Інтегруючись у європейський простір, Україна повинна найефективніше використати свій потужний туристично-рекреаційний потенціал і стати одним із провідних європейських туристичних центрів.

Статистичною комісією ООН у 1993 р. прийняте визначення туризму як діяльності осіб, які подорожують та здійснюють перебування в місцях за межами їх звичного середовища протягом періоду, що не перевищує року поспіль, з метою відпочинку, діловими та іншими цілями [1].

Згідно з визначенням Всесвітньої туристичної організації (ВТО), туризм є похідним від французького *tour* (прогулянка, поїздка) і розглядається як подорож у вільний час, один із видів активного відпочинку [2].

Закон України «Про туризм» визначає туризм як тимчасовий виїзд особи з місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових чи інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [3].

В епоху інтелектуального розвитку туризм, окрім пасивного відпочинку, перетворився ще й на дієвий інструмент пізнання навколишнього світу і міжкультурного діалогу. Прагнення, поєднуючи відпочинок та освіту, розширити власний світогляд, зануривши себе у вир життя в інших країнах і регіонах світу, збільшити свою соціальну мобільність і професійну універсальність, стають основною мотивацією нової генерації туристів [4].

Туризм – це багатогранне явище, яке можна розглядати як популярну форму організації відпочинку, проведення дозвілля, пізнання рідного краю, навколишнього середовища, знайомства з історією, культурою і традиціями певної країни [2].

За даними Всесвітньої туристичної організації (ЮНВТО), внесок сфери туризму та курортів у світовий ВВП у 2015 р. склав 9,8% на загальну суму 7170 млрд дол., а у світовий експорт – 6,1% (1308,9 млрд дол.) і, за прогнозами, у 2026 р. зросте відповідно до 10986,5 млрд дол. (10,8% від ВВП) і 2056 млрд дол. (6,2%). Галузь відіграє ключову роль у створенні робочих місць, на неї припадає кожне 11 робоче місце на планеті. У 2015 р. у світовій сфері туристичних послуг було зайнято 283,6 млн осіб (9,5% від загальної зайнятості) [5].

Загальна кількість туристів у 2015 році зросла на 4,4%, досягнувши рекордного рівня – 1,184 млрд чол., що на 50 млн більше, ніж у 2014 році [6]. За прогнозами, сектор туризму в подальшому буде зростати на 4% щороку, швидше, ніж сектори фінансових послуг, транспорту і обробної промисловості [7].

Розвиток туризму має велике значення для будь-якої держави та її громадян, оскільки охоплює найважливіші сфери життя: соціально-економічну, культурну і безпекову. Розвиток туристичної галузі призводить до появи нових робочих місць, а відповідно сприяє зростанню рівня зайнятості та зниженню

безробіття, дає змогу збільшити сальдо торгового балансу, приводить до поліпшення інфраструктури держави (через вливання нових інвестицій), забезпечує розвиток і відновлення природних та історико-культурних ресурсів [8]. Туристична індустрія сприяє розвитку взаємопов'язаних сфер – громадського харчування, сільського господарства, транспорту, зв'язку, торгівлі, будівництва, виробництва товарів народного споживання тощо.

Світова рада подорожей та туризму (WTTC) визначає вплив туризму на соціально-економічний розвиток країни за допомогою таких показників як: сукупний і прямий внесок туризму у ВВП, сукупний і прямий вплив на зайнятість, величина капітальних інвестицій, частка витрат туристів у експорті країни.

Внесок туристичної сфери у ВВП країни включає [9]:

а) прямі витрати туристів на здійснення подорожей, такі як поїздки, розміщення, розваги, відвідування пам'яток та музеїв, харчування тощо. Розглядаються витрати внутрішніх, в'їзних туристів та витрати на подорожі на державному рівні відповідно до рекомендованої ООН методології туристичних рахунків (TSA: RMF 2008);

б) непрямі внески туристичної сфери в економіку країни включають інвестиції в туристичну галузь (будівництво туристичної інфраструктури, придбання транспорту та обладнання), державні витрати на туристичну сферу (маркетинг, забезпечення безпеки, адміністрування тощо), внутрішні закупівлі продуктів та послуг підприємствами туристичної сфери (закупівля продуктів харчування, послуги з прибирання, забезпечення ІТ-послуг тощо);

в) індукований внесок у ВВП країни визначається як витрати тих, хто прямо чи опосередковано отримує дохід у туристичній сфері.

За оцінками представників Світової ради подорожей та туризму, загальний внесок туристичної сфери у ВВП України у 2015 р. становив 112,4 млрд грн (5,3% ВВП). При цьому прямі витрати туристів склали 29,0 млрд грн або 25,8%, непрямі внески туристичної сфери в економіку – 63,9 млрд грн або 56,9%, індукований внесок – 19,4 млрд грн або 17,3% [9]. У світовому рейтингу

загального внеску туристичної сфери до ВВП країни серед 184 країн світу Україна опустилась з 64 місця у 2014 р. (53 місця у 2013 р.) на 83 місце у 2015 році [9; 10; 11].

Динаміка частки прямих надходжень від туристичної сфери до ВВП України протягом 2002-2015 рр. коливається в межах 1,4-2,5% і у 2015 р. досягла найнижчого показника (рис.1).

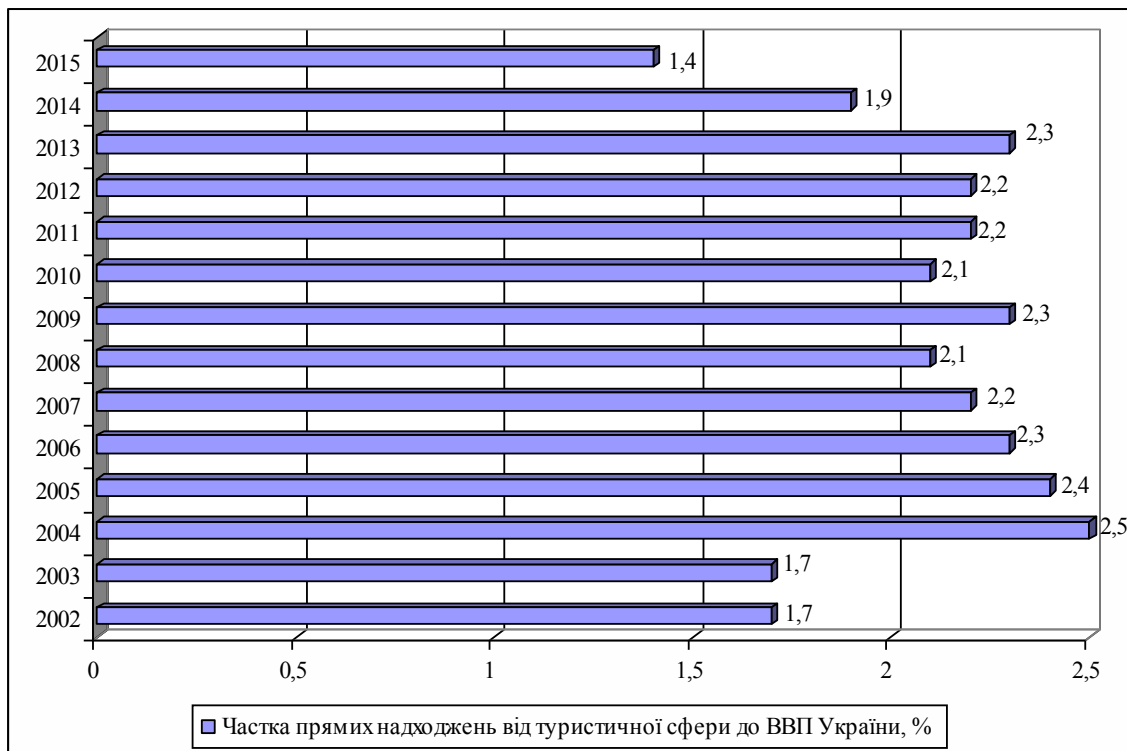

Рис.1. Частка прямих надходжень від туристичної сфери до ВВП України (%)

Джерело: побудовано за даними: [9; 10; 11; 12]

На жаль, незважаючи на те, що Україна володіє великим потенціалом для розвитку туризму, а Законом України «Про туризм» регламентовано, що держава проголошує туризм одним із пріоритетних напрямів розвитку національної культури та економіки і створює сприятливі умови для туристичної діяльності [3], прямий внесок даної сфери у ВВП, зайнятість і капітальні інвестиції нашої країни нижче середніх світових та європейських показників, про що свідчать дані рейтингів економічного розвитку туристичної сфери, які складаються Світовою Радою подорожей та туризму (табл.1).

Таблиця 1

Україна та деякі країни ЄС у рейтингах розвитку туристичної галузі у 2012-2015 рр.

Прямий внесок у ВВП			Прямий внесок у зайнятість			Прямий внесок у капітальні інвестиції		
Ранг	Країна	частка, %	Ранг	Країна	частка, %	Ранг	Країна	частка, %
2012								
	<i>Світ</i>	5,2	44	Угорщина	5,8		<i>Світ</i>	8,1
73	Угорщина	4,2		<i>Світ</i>	5,4	77	Болгарія	6,5
80	Болгарія	3,8	48	Чехія	5,4	81	Естонія	6,2
85	Естонія	3,4	89	Естонія	3,5	111	Чехія	4,4
104	Чехія	2,9	90	Болгарія	3,5	120	Угорщина	3,9
134	Фінляндія	2,2	136	Фінляндія	2,2	130	Польща	3,4
136	Україна	2,2	147	Польща	2,0	132	Литва	3,3
151	Польща	2,0	151	Україна	1,9	153	Фінляндія	2,7
164	Литва	1,7	162	Литва	1,6	164	Україна	2,2
2013								
73	Угорщина	4,1	42	Угорщина	5,8	75	Естонія	6,7
80	Болгарія	3,7	53	Чехія	5,0	76	Болгарія	6,6
88	Естонія	3,4	86	Естонія	3,5	106	<i>Європа</i>	4,6
	<i>Європа</i>	3,1	89	Болгарія	3,4		Чехія	4,5
	<i>Світ</i>	2,9		<i>Світ</i>	3,4		<i>Світ</i>	4,4
108	Чехія	2,9		<i>Європа</i>	3,1	120	Угорщина	3,9
129	Україна	2,3	130	Фінляндія	2,3	131	Польща	3,4
130	Фінляндія	2,3	137	Польща	2,2	141	Литва	3,1
142	Польща	2,1	145	Україна	2,0	144	Фінляндія	2,9
157	Литва	1,8	152	Литва	1,8	168	Україна	2,2
2014								
78	Угорщина	3,9	48	Угорщина	5,6	71	Естонія	6,9
82	Болгарія	3,7	60	Чехія	4,9	84	Болгарія	6,1
92	Естонія	3,5	88	Естонія	3,6		<i>Європа</i>	4,7
	<i>Європа</i>	3,4		<i>Світ</i>	3,6		<i>Світ</i>	4,3
	<i>Світ</i>	3,1		<i>Європа</i>	3,6	113	Чехія	4,1
122	Чехія	2,6	93	Болгарія	3,4	121	Угорщина	3,7
142	Фінляндія	2,1	143	Фінляндія	2,2	122	Польща	3,7
155	Україна	1,9	150	Литва	1,9	140	Фінляндія	3,0
156	Литва	1,9	157	Польща	1,7	143	Литва	3,0
162	Польща	1,7	162	Україна	1,7	167	Україна	2,2
2015								
81	Угорщина	4,0	50	Угорщина	5,8	68	Болгарія	7,6
88	Естонія	3,4	77	Чехія	4,1	71	Естонія	7,3
	<i>Європа</i>	3,5	79	Естонія	4,1		<i>Європа</i>	4,8
101	Болгарія	3,3		<i>Європа</i>	3,6		<i>Світ</i>	4,3
	<i>Світ</i>	3,0		<i>Світ</i>	3,6	117	Чехія	4,0
128	Чехія	2,5	104	Болгарія	3,1	120	Угорщина	3,8
148	Фінляндія	2,1	147	Фінляндія	2,1	127	Польща	3,6
166	Польща	1,7	160	Польща	1,7	136	Литва	3,2
167	Литва	1,7	163	Литва	1,7	152	Фінляндія	2,8
175	Україна	1,4	176	Україна	1,2	173	Україна	2,0

Джерело: складено на основі [9; 10; 11; 13]

Наприклад, у 2015 році за прямим внеском у ВВП Україна займала 175 місце з часткою 1,4% при середньому світовому показнику 3,0%, а

європейському – 3,5%, за прямим внеском у зайнятість – 176 місце з часткою 1,2% при середньому світовому і європейському показнику 3,6%, а за капітальними інвестиціями – 173 місце з часткою 2,0% при середньому світовому показнику 4,3%, а європейському – 4,8% [9]. При цьому варто зауважити, що практично всі представлені показники за останні два роки значно погіршилися. Якщо до 2014 р., поступаючись за часткою прямого внеску туристичної сфери у ВВП найближчим сусідам Угорщині та Чехії, Україна ще випереджала Польщу, то у 2015 р. – поступилась і цій країні.

Порівнюючи абсолютні показники, зазначимо наступне. У 2015 р. прямий внесок туризму у ВВП України становив 1,3 млрд дол. (у 2014 р. – 2,4 млрд дол., у 2013 р. – 3,8 млрд дол.), а Польщі – 8,0 млрд дол. (9,3 млрд дол., 10,9 млрд дол.); Угорщини – 4,8 млрд дол. (5,4 млрд дол., 5,4 млрд дол.); Чехії – 4,6 млрд дол. (5,4 млрд дол., 5,6 млрд дол.) відповідно [9; 10; 11]. Незважаючи на зменшення даного показника в сусідніх з нами країнах ЄС, Україна значно відстає від них.

Прямий внесок туристичної сфери у зайнятість населення України у 2015 році становив 214,4 тис. осіб (у 2014 р. – 332,9 тис. осіб, у 2013 р. – 416,1 тис. осіб); а Польщі – 275,4 тис. осіб (273,3 тис. осіб, 334,1 тис. осіб); Угорщини – 246,2 тис. осіб (237,4 тис. осіб, 227,3 тис. осіб); Чехії – 208,3 тис. осіб (242,1 тис. осіб, 248,5 тис. осіб) відповідно [9; 10; 11]. Зайнятість в туризмі включає осіб, що працюють у готелях, туристичних агентствах, авіакомпаніях та інших пасажирських перевезеннях (за винятком приміських послуг), ресторанах, індустрії розваг, які підтримуються туристами. Погіршення зазначеного показника в Україні пов'язано з політичною нестабільністю, макроекономічним спадом, військовими діями на сході держави. Щодо країн ЄС, ситуація неоднозначна. Наприклад, в Угорщині кількість зайнятих у сфері туризму збільшилась, а у Чехії – зменшилась.

Розмір вкладених капітальних інвестицій у туристичну сферу України у 2015 р. становив лише 0,2 млрд дол. (у 2014 р. – 0,5 млрд дол., у 2013 р. – 0,7 млрд дол.), а Польщі – 3,5 млрд дол. (3,9 млрд дол., 3,2 млрд дол.); Угорщини –

0,9 млрд дол. (1,1 млрд дол., 0,9 млрд дол.); Чехії – 1,9 млрд дол.(2,1 млрд дол., 2,0 млрд дол.) відповідно [9; 10; 11]. Зазначене свідчить про те, що і за даним показником Україна поступається своїм найближчим сусідам.

Низькими також є експортні надходження від туризму (1,6 млрд дол. у 2015 р. (2,7 млрд дол. у 2014 р., 5,8 млрд дол. у 2013 р.) та їх частка у загальному експорті України, яка скоротилась із 7,1% у 2013 році до 4,6% у 2014 році і 3,0% у 2015 році. У той же час туристична галузь Польщі забезпечувала 4,4% загального експорту країни у 2015 р. (4,5% у 2014 р., 4,9% у 2013 р.); Угорщини – 6,0% (5,6% у 2014 р., 4,9% у 2013 р.); Чехії – 4,2% (4,4% у 2014 р., 4,9% у 2013 р.) відповідно [9; 10; 11].

Наведені показники свідчать про низький рівень використання потенціалу туристичної галузі України та про її поки що незначну роль в національній економіці. Розвиток туристичної сфери в Україні сьогодні значно поступається найближчим країнам-сусідам з Євросоюзу – Польщі, Угорщині, Чехії.

Повертаючись до значення туристичної галузі, варто звернути увагу на те, що вона сприяє покращенню взаємопорозуміння й довіри між країнами, є важливим засобом укріплення миру і дружби, активним стимулятором розвитку взаємовигідних економічних, торгових і культурних відносин. Саме тому туризм завжди був, є і буде сприятливим підґрунтям міжнародного співробітництва [14].

Міжнародне співробітництво у сфері туризму розвивається як на двосторонній, так і на багатосторонній основі. Туристична політика України є багатовекторною і реалізується на основі взаємовигідної співпраці з багатьма країнами та регіонами.

До 2014 р. Україна все активніше долучалась до світового ринку туристичних послуг. Оскільки пріоритетним для України залишається іноземний (в'їзний) туризм як вагомий чинник поповнення валютними надходженнями державного бюджету та створення додаткових робочих місць, проаналізуємо розвиток даного виду туризму.

Дослідження розвитку в'їзного туризму в Україну за період 2000-2013 рр. свідчить, що кількість іноземних громадян, які відвідували Україну, із року в рік, за винятком кризового 2009 р., зростала (рис.2). Наприклад, протягом 2010-2013 років Україну відвідало 69,1 млн іноземних громадян (у середньому щорічно 22 млн осіб). Зокрема, протягом 2013 р. Україну відвідали 24,6 млн в'їзних (іноземних) туристів, що на 7,2% або на 1,66 млн осіб більше, ніж у 2012 р., а протягом 2012 р. Україну відвідали 23,01 млн в'їзних (іноземних) туристів, що на 7,5% або на 1,6 млн осіб більше, ніж у 2011 р. Але, незважаючи на позитивні тенденції 2010-2013 рр., даний показник не досягнув рівня 2008 р., коли Україну відвідало 25,4 млн осіб. У зв'язку з погіршенням політичної ситуації потік туристів до нашої держави у 2014 р. різко впав (на 49,5%) і становив 12,7 млн осіб. У 2015 р. тенденція не змінилась, спостерігалось подальше скорочення (на 283,2 тис. осіб) і даний показник становив вже 12,4 млн осіб [15].

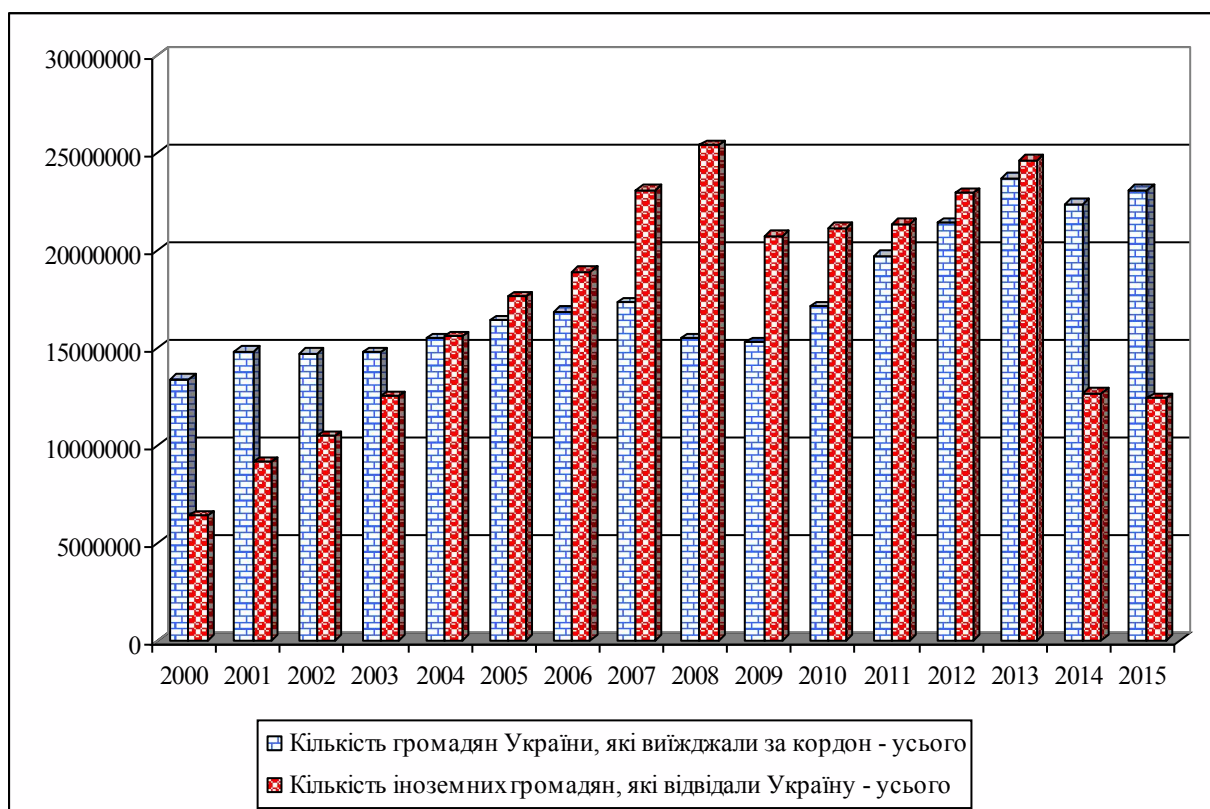

Рис. 2. Динаміка туристичних потоків України за 2000-2015 рр. (осіб)

Джерело: побудовано за даними: [15]

Обравши своїм стратегічним курсом інтеграцію до структур Європейського Союзу, Україна приділяє велику увагу співпраці з даним об'єднанням з огляду на можливості просування національного туристичного продукту на європейському ринку, залучення до інформаційного простору, передового досвіду організації туристичної діяльності, посилення євроінтеграційних процесів у нашій державі. Адже за своїм туристично-рекреаційним потенціалом Україна має всі можливості стати одним з провідних європейських туристичних центрів [16]. В основі співробітництва нашої держави з Євросоюзом лежать положення нормативно-правової бази, а саме:

1) Закон України «Про туризм», у якому серед основних пріоритетних напрямів державної політики в галузі туризму визначено розширення міжнародного співробітництва, утвердження України на світовому туристичному ринку [3];

2) Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами, у статті 72 «Туризм» якої зазначено, що «сторони розширюють та розвивають співробітництво між ними, яке включає: сприяння туризму; співробітництво між офіційними туристичними організаціями; збільшення потоку інформації; передачу «ноу-хау»; вивчення можливостей спільної діяльності; підготовку персоналу з метою розвитку туризму» [17];

3) Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, у якій сформульовано стратегічні напрями співробітництва України з ЄС у сфері туризму: обмін інформацією, найкращими практиками, досвідом та передача «ноу-хау», зокрема інноваційних технологій; встановлення стратегічного партнерства між державними, приватними та суспільними інтересами з метою забезпечення сталого розвитку туризму; просування та розвиток туристичних продуктів і ринків, інфраструктури, людських ресурсів та інституційних структур; розвиток та імплементація ефективних політик і стратегій, зокрема відповідних

правових, адміністративних та фінансових аспектів; навчання спеціалістів з туризму, а також нарощення потенціалу в галузі туризму з метою підвищення стандартів якості надання туристичних послуг; розвиток і сприяння туризму на основі місцевих громад [18];

4) Укази Президента, зокрема: «Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки (від 28 квітня 2004 № 493/2004)», «Про встановлення безвізового режиму для громадян держав-членів Європейського Союзу, Швейцарської Конфедерації та Князівства Ліхтенштейн (від 26.07.2005 р.)» та ін.

5) Постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, наприклад: «Про забезпечення дотримання законодавства під час надання послуг іноземцям» (від 17.08.2002 р.), «Про основні напрями розвитку туризму в Україні до 2010 року (від 10.08.1999 р.)», «Державна програма розвитку туризму на 2002-2010 роки (від 29 квітня 2002 р., ред. від 25 травня 2006 р.)» тощо;

6) міждержавні та міжвідомчі угоди про співробітництво в галузі туризму (з Естонією – 1994 р., Польщею – 1994 р., Грецією – 1996 р., Фінляндією – 2000 р., Латвією – 2000 р., Угорщиною – 2001 р., Словаччиною – 2001 р., Литвою – 2004 р., Чехією – 2006 р., Іспанією – 2006 р., Португалією – 2006 р., Словенією – 2007 р. та ін.), які регламентують оптимізацію туристичних потоків, створення умов для прийому туристів тощо.

У 2005 р. Україна отримала повноправне членство в Європейській туристичній комісії, головним завданням якої є створення спільного простору європейського туризму шляхом проведення узгодженої політики в рекламно-інформаційній сфері, створення та просування інтегрованого іміджу та туристичного продукту об'єднаної Європи на світовий ринок.

Сьогодні країни Європейського Союзу (перш за все країни-сусіди) залишаються основними партнерами України на ринку міжнародного туризму. Незважаючи на скорочення кількості громадян країн Євросоюзу, які відвідали Україну в останні роки, їх частка в загальному обсязі іноземних туристів зростає.

з 17,3% у 2013 р. до 27,7% у 2014 р. і 32,3% у 2015 р., що пояснюється значним скороченням аналогічної частки громадян Росії (з 41,7% у 2013 р. до 18,6% у 2014 р. і 9,9% у 2015 р.) [15].

Серед іноземців, які відвідують Україну з країн Євросоюзу, переважають громадяни Польщі; Угорщини; Румунії; Словаччини та Німеччини (табл. 2). Проте варто зауважити, що протягом 2013-2014 рр. спостерігалась тенденція падіння в'їзного потоку до нашої держави з більшості європейських країн. Найбільше скорочення відбулося з Німеччини (на 48,2% у 2014 р. порівняно з 2013 р.). У 2015 р. ситуація дещо покращилась.

Значна частина громадян із країн ЄС відвідують Україну з приватною метою (86,7% – у 2015 р., 51,4% – у 2014 р., 43,5% – у 2013%, 52,4% – у 2012 р.), а також з метою культурного, спортивного обміну та релігійною (13,1%, 48,2%; 53,8% та 39,2% – відповідно). Частка туристів, яка прибуває в Україну з країн ЄС з метою працевлаштування і навчання, є незначною. Туристичне спрямування у 2015 р. мали на меті лише 0,1% громадян ЄС (у 2012 р. – 5,1%, у 2013 р. – 2,3%, у 2014 р. – 0,3%). За останні три роки туристичні потоки до України з країн ЄС катастрофічно зменшились і у 2015 р. становили лише 2% від показника 2012 р. Громадяни Угорщини, Словаччини, Румунії у 2015 р. взагалі не відвідали Україну з метою туризму. Проте зауважимо, що багато громадян, які прибувають в Україну з приватною метою, приїжджають саме для того, щоб відпочити та побувати на екскурсіях, тобто є, по суті, туристами.

Стрімке падіння туристичних потоків із країн Євросоюзу до України пов'язано, з одного боку, з політичною та економічною нестабільністю всередині нашої держави, а з іншого – з тривалою рецесією в європейських країнах.

Щодо розвитку виїзного туризму (рис.2), протягом 2001-2007 рр. в Україні спостерігались позитивні тенденції, хоча темп приросту потоків уповільнився. За 2008-2009 роки кількість громадян України, які виїжджали за кордон, зменшилась, а у 2010-2013 рр. знову збільшилась.

В'їзд громадян країн ЄС в Україну у 2012-2015 рр. (осіб)

	Кількість іноземних громадян, які в'їхали в Україну – усього*	Із них – за метою поїздки						
		служба, ділова, дипломатична	туризм	приватна	навчання	працевлаштування	імміграція (постійне місце проживання)	культурний та спортивний обмін, релігійна, інша
Усього								
2012	23012823	350224	940052	16795240	23813	9102	40419	4853973
2013	24671227	167416	488496	18167742	283	330	5088	5841872
2014	12711507	49437	146804	9696854	1109	786	2496	2814021
2015	12428286	41169	137906	11525239	101	1304	2314	720253
в тому числі з країн ЄС								
2012	4394852	130621	225679	2304947	3075	3559	5396	1721575
2013	4279137	17330	97566	1859766	4	10	318	2304143
2014	3524206	4391	11337	1810229	46	35	310	1697858
2015	4008259	2970	4420	3474781	8	56	211	524667
в тому числі Польща								
2012	1404086	47913	56476	904313	1552	706	862	392264
2013	1259209	6670	17908	1133406	–	1	38	101186
2014	1123945	588	266	1096521	1	17	48	26504
2015	1156011	325	97	1147736	3	2	7	7841
Угорщина								
2012	742445	13195	4342	295016	391	79	58	429364
2013	771038	321	325	5022	3	–	30	765337
2014	874184	12	2	171997	–	–	–	702173
2015	1070035	55	–	874008	–	–	1	195971
Румунія								
2012	791281	6790	2390	537848	27	102	273	243851
2013	877234	398	758	401344	–	–	–	474734
2014	584774	145	112	351825	–	–	–	232692
2015	763228	42	–	753174	–	–	–	10012
Словаччина								
2012	476574	7038	1448	186249	58	81	57	281643
2013	424306	209	366	5745	–	–	–	417986
2014	416158	53	18	6203	–	2	–	409882
2015	412519	37	–	178177	–	–	–	234305
Німеччина								
2012	274073	10582	55804	116319	141	449	640	90138
2013	253318	1764	30354	94265	–	3	56	126876
2014	131244	507	4522	56762	–	4	69	69380
2015	154498	141	1011	140640	3	–	25	12678

* Без обслуговуючого персоналу транспортних засобів та транзиту.

Джерело: складено на основі [15]

Зокрема, у 2013 р. виїзний туристичний потік зріс на 10,9% (на 2,33 млн громадян) порівняно з 2012 р., а у 2012 р. порівняно з 2011 р. – на 8,4% (на 1,66

млн громадян). У 2013 р. зростання кількості громадян, які виїжджали за кордон, порівняно з 2012 р. відбулось за рахунок зростання кількості поїздок з приватною метою (на 13,2% або на 2,7 млн осіб). При цьому поїздки з організованого туризму зменшились на 44,7% (287 тис. осіб), а поїздки з службовою метою – на 24,1% (87,5 тис. осіб). У 2014 р. кількість громадян України, які виїжджали за кордон, знову дещо скоротилась (на 5,4%) і становила 22,4 млн осіб, а у 2015 р., навпаки, збільшилась (на 3,1%) до 23,1 млн осіб.

З кожним роком зростають турпотоки українських громадян до країн Євросоюзу. Так, у 2015 р. 63,4% загальної кількості громадян України, які виїжджали за кордон, були спрямовані до країн ЄС (у 2014 році – 55,03%, у 2013 році – 50,1% , у 2012 році – 47,4%) (табл.3).

Найбільшою популярністю серед громадян України у 2012-2015 рр. користувались такі країни ЄС як Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Німеччина; дещо меншою – Італія, Греція та Чехія. При цьому потоки туристів з України до Польщі у 2015 р. порівняно з 2012 р. зросли на 64,9% або на 3,74 млн осіб, Угорщини – на 38,8% або на 682,1 тис. осіб, Словаччини – на 48,7% або на 247,2 тис. осіб. Водночас спостерігається зменшення туристичного потоку в Німеччину – на 22,5% або на 85,7 тис. осіб тощо.

Найбільша частина громадян України відвідує країни ЄС з приватною метою (98,2% – у 2015 р., 98,5% – у 2014 р., 97,9% – у 2013 р., 96,1% – у 2012 р.). В останні роки скорочується кількість громадян України, які виїжджають до країн ЄС з метою організованого туризму (на 67,4% у 2015 р. порівняно з 2012 р.). Тенденція виїзду зі службовою метою є нестабільною: у 2014 р. порівняно з 2012 р. спостерігалось скорочення на 46,5%, а у 2015 р. – незначне зростання.

Туризм є одним з ефективних стимуляторів розвитку транскордонних регіонів. Після вступу країн Центральної Європи до Євросоюзу у 2004 р. суттєво змінився статус співпраці між Україною та новими членами ЄС: за три роки на розвиток туризму в українсько-угорському регіоні було витрачено 320 тис. євро (три проекти). Вже у 2007-2013 рр. у рамках Програми прикордонного

співробітництва Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна було реалізовано 6 туристичних проектів з бюджетом 2 млн євро. Це проект Управління транскордонними дистинаціями на територіях Угорщини та Закарпаття, Інтегрована система велосипедних туристичних шляхів вздовж українсько-угорського кордону та інші. Всього за останні 20 років за кошти ЄС на розвиток туристичної галузі на українсько-угорському кордоні було виділено понад 2500000 євро [18].

Таблиця 3

Віезд громадян України до країн ЄС у 2012-2015 рр.

Країни	Кількість громадян України, які виїжджали за кордон, усього*	Із них – за метою поїздки		
		службова поїздка	організований туризм	приватна поїздка
Усього				
2012	21432836	362631	641836	20428369
2013	23761287	275151	354840	23131296
2014	22437671	170720	201541	22065410
2015	23141646	185170	206598	22749878
у тому числі до країн ЄС				
2012	10164407	200598	194215	9769594
2013	11906918	128487	113354	11665077
2014	12347180	107365	72375	12167440
2015	14669662	115077	63386	14400673
Окремі країни ЄС				
Польща				
2012	5765184	173978	69578	5521628
2013	6991778	120242	31905	6839631
2014	7657021	98718	10878	7547425
2015	9505713	103463	10346	9391904
Угорщина				
2012	1759986	5465	8307	1746214
2013	1900469	28	–	1900441
2014	2152512	44	–	2152468
2015	2442101	–	–	2442101
Румунія				
2012	549966	3810	22389	523767
2013	791845	709	9311	781825
2014	522350	2504	5245	514601
2015	678700	3846	1426	673428
Словаччина				
2012	508008	3898	8256	495854
2013	571266	–	–	571266
2014	656102	29	2	656071
2015	755248	15	–	755233
Німеччина				
2012	380554	3816	15063	361675
2013	376316	1006	5366	369944
2014	308908	273	5 842	302793
2015	294797	377	10610	283810

* Без обслуговуючого персоналу транспортних засобів та транзиту.

Джерело: складено на основі [15]

Розроблені і реалізуються проекти ЄС, які допомагають розвивати в Україні «зелений» туризм. Так, ще у червні 1999 року на території Львівської, Закарпатської, Чернівецької та Івано-Франківської областей стартував проект ЄС TACIS «Підтримка місцевого розвитку та туризму Карпатського регіону». У кожній з чотирьох областей вибрали «пілотні» райони – зразки для організації туристичної діяльності регіону в цілому, а також – зразково-показові будинки, господарі яких займалися «зеленим» туризмом. За 2,5 роки роботи проекту кількість відпочивальників у Карпатах збільшилася в два рази, у стільки ж зріс і прибуток [19]. Відтоді, як почав працювати проект, доходи від туристичної діяльності зросли на 111 відсотків [20].

На Волині – у Національному парку «Прип'ять-Стохід» – завдяки проекту ЄС «Включення питань зміни клімату в управління вразливими екосистемами» сьогодні розвивається сільський орнітологічний туризм [19].

На території України при підтримці ЄС створюються системи туристичних інформаційних центрів в рамках програм технічної допомоги Twinning Projects. Загальною метою реалізації цього проекту є створення ефективної та дієвої системи розповсюдження інформаційно-реklamних матеріалів через забезпечення функціонування мережі центрів туристичної інформації в регіонах України [2].

Сьогодні існує низка об'єктивних і суб'єктивних соціально-економічних і правових проблем, які заважають ефективному функціонуванню туристичної галузі в Україні та суттєво відрізняють її від країн Європейського Союзу. Одним із найболючіших питань усієї туристичної галузі є те, що українські громадяни є своєрідними інвесторами зарубіжних країн. Водночас, за розрахунками фахівців, тільки у вигляді податків туризм міг би щорічно приносити у скарбницю України майже чотири мільярди доларів [20].

До проблем туристичної сфери України можна віднести: низьку конкурентоспроможність туристичних продуктів і послуг; незадовільний рівень розвитку мережі та об'єктів туристичної інфраструктури, їх невідповідність європейським стандартам; низьку інвестиційну активність; обмеженість

державного фінансування та маркетингового супроводу туристичної сфери; недостатню кваліфікованість кадрів туристичної сфери; практичну відсутність туристичних інформаційних центрів, в яких можна було б дізнатися про цікаві місця того чи іншого регіону; слабку інтегрованість у європейську систему сфери послуг; нестабільність законодавства; відсталість в інноваційних процесах тощо.

Значний негативний вплив на зростання конкурентоспроможності туристичного сектору чинить перш за все державна політика регулювання, зокрема низький захист прав власності, неефективне регулювання припливу прямих іноземних інвестицій, обмежена кількість іноземних компаній на вітчизняному ринку, високі візові обмеження, недостатня відкритість у двосторонніх угодах щодо авіап перевезень, низька якість доріг, незадовільний стан природних ресурсів та якості довкілля, недостатня жорсткість національного законодавства, яке у багатьох випадках не дотримується; недостатня стійкість розвитку галузі, неперіоритетність сектору туризму на порядку денному в уряді; неефективність маркетингу в залученні туристів [21]. Все це обмежує приплив іноземних туристів до України і суттєво відрізняє її від країн Європейського Союзу.

До сильних позицій України можна віднести деякі показники наземної транспортної інфраструктури (зокрема, якість залізничної інфраструктури), туристичної інфраструктури (наприклад, достатню кількість банкоматів для зняття готівки іноземними туристами), інфраструктури інформаційно-комунікаційних технологій (щільність фіксованого і мобільного зв'язку), цінової конкурентоспроможності в секторі подорожей і туризму (можливість для іноземців придбати в Україні за однакову ціну більшу кількість товарів і послуг, ніж у своїй державі) [21].

У рейтингу 140 країн світу за індексом конкурентоспроможності сектору подорожей та туризму, опублікованому аналітичною групою Всесвітнього економічного форуму у 2013 р., Україна займала 76 місце з індексом 3,98 (із можливих 7), покращивши свої позиції порівняно з попереднім рейтингом

(2011 р. – 85 місце із 139 країн (3,8), що було результатом посткризового відновлення, і повернувшись практично на попередні позиції (2009 р. – 77 місце із 133 країн (3,8)) [21]. Значення індексу конкурентоспроможності сектору подорожей та туризму для нашої країни дещо нижче середньосвітового показника, який становив 4,1. Щодо країн ЄС, всі вони в рейтингу розташовані вище України.

На жаль, відсутність України у рейтингу серед 141 країни, опублікованому у 2015 році, не дозволяє оцінити позиції нашої держави на міжнародному ринку туристичних послуг за останній час. Проте зазначимо, що на погіршення ситуації у сфері туристичного співробітництва сьогодні впливають такі чинники як: анексія Криму, російська агресія на сході України, нестабільні внутрішньополітична та економічна ситуація в країні, проблеми візового та митного режиму, відсутність гарантій безпеки.

Водночас нинішня ситуація не може зупинити євроінтеграційний вибір нашої країни. Важливим чинником євроінтеграції України повинна стати співпраця з країнами Євросоюзу щодо: визначення напрямів формування та реалізації туристичної політики; вивчення можливостей створення і просування на світовому ринку спільних туристичних продуктів; включення нашої держави у перспективні програми фінансової та технічної допомоги, інвестиційні проекти.

У сучасних умовах Україна продовжує розбудову договірно-правової бази двостороннього співробітництва з країнами ЄС у галузі туризму, здійснює заходи щодо забезпечення гармонізації свого законодавства в цій сфері з правовими документами ЄС. Імплементация положень глави 16 «Туризм» розділу «Економічне та галузеве співробітництво» Угоди про асоціацію повинна підвищити конкурентоспроможність українського туристичного продукту, покращити інвестиційний клімат. Тому державну політику України у сфері туризму необхідно спрямувати на розробку заходів щодо реалізації напрямів співробітництва, зазначених в Угоді про асоціацію.

План заходів з виконання Угоди про асоціацію передбачає розробку технічного регламенту «Про організовані туристичні подорожі, відпочинок з повним комплексом послуг та комплексні турне» відповідно до Директиви Ради від 13.06.1990 № 90/314/ЄЕС та національних стандартів як доказової бази до цього технічного регламенту [22].

Серед шляхів вдосконалення державної політики розвитку туризму в процесі забезпечення євроінтеграційної діяльності України можна виділити наступні:

- визначення форм та методів стимулювання розвитку підприємництва у сфері туризму;
- формування туристичних кластерів, консорціумів;
- активізацію державного та приватного партнерства для підвищення конкурентоспроможності туризму;
- створення ефективної моделі інвестиційної політики в галузі;
- впровадження ефективних фінансово-економічних механізмів для стимулювання туристичної діяльності та залучення інвестицій ЄС до розбудови туристичної та курортної інфраструктури українського туризму, в тому числі транскордонної;
- приведення туристичної інфраструктури, системи транспортного забезпечення у відповідність до європейських стандартів;
- розширення асортименту та покращення якості надання туристичних послуг, впровадження додаткових послуг;
- запровадження інновацій у сферу туристського обслуговування;
- розвиток нових (нетрадиційних) видів туризму;
- створення корпоративних турпродуктів (особливо міжнародних маршрутів транскордонними територіями);
- підготовку кваліфікованих фахівців, покращення якості надання туристичних послуг;
- поширення реклами туристичних об'єктів України за кордоном;

- збільшення витрат з боку держави на маркетинг, рекламу та інформаційну підтримку туристичних об'єктів;

- посилення партнерства в спільному фінансуванні рекламних заходів, поглибленні розвитку маркетингу. Саме маркетингові технології дозволять надати європейському туристу більше інформації про Україну, зламати усталені негативні стереотипи, збільшити кількість зацікавлених у відвідуванні нашої держави;

- посилення ролі онлайн-комунікацій у сфері туризму тощо [4; 8; 16; 23].

Необхідно проводити в Україні міжнародні спеціалізовані семінари, конференції із залученням вітчизняних та іноземних організацій до вивчення передового досвіду організації туристичної діяльності, освоєння туристичних ринків, визначення перспектив розвитку новітніх технологій надання туристичних послуг, формування туристичної стратегії та стандартів обслуговування, а також брати участь у відповідних заходах за кордоном.

Слід налагодити систему обміну досвідом на постійній основі з відповідними структурами ЄС, а також державних органів з туризму країн-членів ЄС щодо законодавчого та організаційного забезпечення високопродуктивної туристичної діяльності, зокрема адаптації національного законодавства у сфері туризму до відповідних директив ЄС, організації системи сертифікації у сфері туризму, процедури запровадження міжнародних стандартів якості туристичних послуг [16].

Просування України як туристичної держави на міжнародному та європейському ринках, формування її іміджу як країни з багатою культурною спадщиною, природно-рекреаційними ресурсами потребує прийняття та реалізації державних програм у сфері туризму, в тому числі із захисту навколишнього середовища та культурної спадщини.

Зазначені заходи дадуть можливість не тільки інтегруватись до європейської спільноти, налагодити більш тісні стосунки з країнами Європейського Союзу, а й поліпшити умови ведення туристичного бізнесу,

інтенсифікувати розвиток вітчизняної туристичної галузі, яка може стати одним із провідних секторів економіки.

Висновки. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити висновки щодо основних тенденцій туристичного співробітництва України з ЄС у 2012-2015 рр., до яких відносяться наступні: основними партнерами України серед країн ЄС на ринку туризму є Польща, Угорщина, Румунія, Словаччина, Німеччина; скорочення кількості іноземних громадян, які відвідували Україну із країн ЄС; зростання кількості громадян України, які виїжджали до країн ЄС; зростання кількості поїздок українських громадян до країн ЄС із приватною метою; скорочення кількості іноземних громадян, які в'їхали в Україну із країн ЄС з приватною метою; низька частка громадян країн ЄС, які відвідують Україну безпосередньо з метою туризму.

Наразі рівень розвитку туристичної інфраструктури України і надання туристичних послуг не відповідають європейським стандартам, потенціал її туристичних ресурсів використовується неефективно, національні туристичні продукти мають низьку конкурентоспроможність і недостатню популяризацію, інвестицій у дану сферу недостатньо. Відсутність чіткої стратегії розвитку індустрії туризму й чіткого її регулювання, кризові явища та російська агресія послабили динаміку туристичного ринку в останні роки.

Це потребує розробки макроекономічної стратегії і тактики підвищення конкурентоспроможності туризму, заходів щодо модернізації сфери туристичних послуг України з метою її інтеграції у європейську систему сфери послуг.

Література

1. Кляп М.П. Сучасні різновиди туризму / М.П. Кляп, Ф.Ф. Шандор. – К.: Знання, 2011. – 334 с.
2. Кифяк В.Ф. Організація туристичної діяльності в Україні: Навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / В.Ф. Кифяк. – Чернівці: Книги-XXI, 2008. – 344 с.

3. Закон України «Про туризм» від 15.09.1995 № 324/95-ВР, редакція від 11.02.2015, підстава 124-19 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/324/95-%D0%B2%D1%80>
4. Маковей Ю.П. Сучасний стан та перспективи розвитку туристичної сфери в Україні / Ю.П. Маковей. // Демократичне врядування. – 2015. – Вип. 15. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2015_15_11
5. Travel & Tourism Economic Impact 2016 World [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/regions%202016/world2016.pdf>
6. UNWTO Tourism Highlights, 2016 Edition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/9789284418145>
7. Travel & Tourism Competitiveness Report 2015 Growth through Shocks [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/TT15/WEF_Global_Travel&Tourism_Report_2015.pdf
8. Яровий В.Ф. Євроінтеграція та вітчизняний туризм: основні аспекти / В.Ф.Яровий // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки. – 2016. – Вип.17, Ч.4. – С.21-23.
9. Travel & Tourism Economic Impact 2016. Ukraine / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic-impact-research/countries-2016/ukraine2016.pdf>
10. Travel & Tourism Economic Impact 2015. Ukraine / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.wttc.org/-/media/files/reports/economic%20impact%20research/countries%202015/ukraine2015.pdf>
11. Travel & Tourism Economic Impact 2014. Ukraine / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/ukraine2014.pdf
12. Грабовенська С.П. Аналіз і структура ринку туристичних послуг в Україні // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – № 1 (56). – 2013. – С 226-234.
13. Travel & Tourism Economic Impact 2013. Ukraine / World Travel & Tourism Council [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.wttc.org/site_media/uploads/downloads/ukraine2013.pdf
14. Міщенко А.Г. Міжнародне співробітництво в сфері туризму / А.Г.Міщенко // Науковий вісник Київського гуманітарного інституту. Серія: економічні науки. – 2008. – №1. – С.18-24.

15. Державна служба статистики України. Офіційний сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
16. Краєвська О. Співпраця України та Європейського Союзу у сфері туризму: політико-правовий аспект / О.Краєвська, Ю.Присяжнюк // Вісник Львівського університету. Серія «Міжнародні відносини». – 2008. – Вип.24. – С.269-278.
17. Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/998_012
18. На розвиток туризму на українсько-угорському кордоні ЄС витратив 2,5 млн євро [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zaholovok.com.ua/na-rozvitok-turizmu-na-ukrajinsko-ugorskomu-kordoni-jes-vitrativ-25-mlnjevro>
19. Як ЄС допомагає розвивати «зелений» туризм в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ukranews.com/ua/publication/817-yak-yes-dopomagaye-rozvyvaty-zelenyy-turyzm-v-ukraini>
20. Туризм може приносити до чотирьох мільярдів доларів на рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.golos.com.ua/article/274332>
21. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2013. Reducing Barriers to Economic Growth and Job Creation. Jennifer Blanke and Thea Chiesa [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TT_Competitiveness_Report_2013.pdf
22. Папп В. В. Розвиток сфери туризму в контексті євроінтеграційних процесів в Україні / В.В.Папп // Вісник Одеського нац. університету: сер.: Економіка . – 2015. – Т.20, вип. 3. – С. 179-184.
23. Корженко К.А. Основні стратегічні перспективи розвитку національного туризму в Україні в умовах соціально-економічної нестабільності / К.А.Корженко // Сталій розвиток економіки. – 2015. – №1(26). – С.14-21.

Бібліографічний опис:

Полковниченко С.О. Сучасні тенденції співробітництва України та Європейського Союзу у сфері туризму / С.О.Полковниченко // Євроінтеграційний вектор України: спрямування соціально-економічного розвитку [монографія кафедри економічної теорії] / за заг. ред. В.Ф.Савченка, Т.Л.Шестаковської. – Чернігів: ЧНТУ, 2017. – С.258-276.